

**KOLLEJLARDA TA'LIM JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA
MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH**

Muqimov Bayramali Raximovich – p.f.f.d. (PhD)

Xudoyberdieva Alfiya – assistent

*“TIQXMMI” milliy tadqiqot universitetining
Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti*

Annotatsiya: Kollejlar ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'qituvchidan katta mahoratni talab qiladi. Pedagogik texnologiya turlarini tanlash – shakllantirilishi ko'zda tutilgan bilim, ish-harakat usullari, shaxsiy fazilatlar, mashg'ulotlarning tashkiliy shakli, qo'llanilayotgan metodlar, vositalar va shu kabi ko'plab omillarga bog'liq bo'ladi. Bugungi kunda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash katta samara bermoqda.

Ishning maqsadi: Kollejlarda pedagogik texnologiyalardan foydalanib, oldimizga qo'yilgan maqsadga va natijalarga erishishdir. Ta'lim jarayonini tashkil etishda salmoqli o'rin egallagan muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash. Mazkur darslarning o'ziga xos jihati dars davomida vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarga asoslanadi.

Ta'limi muassasalarining ta'lim-tarbiya jarayonida, o'qib o'rganishda va mustaqil ta'lim olishda uzluksizlik nafaqat talabalar uchun, balki o'qituvchilar uchun ham shart. Chunki ta'lim berish bo'yicha dastlabki nazariy va amaliy ko'nikmaga ega bo'lmagan yosh mutaxassislar sinab ko'rish va xatolarga yo'l qo'yish uslubida ish ko'rishga majbur bo'lishadi.

Shaxs axloqini xarakterlaydigan belgilardan biri – mas'uliyatdir. O'qituvchining mas'uliyati – mas'uliyat tushunchasining butun mazmunini saqlagan holda muallimning faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. O'qituvchi shaxsi zimmasiga bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish mas'uliyati yuklanadi. Muallim o'quvchiga chuqur nazariy bilimlar berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim.

Buyuk Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida o'qituvchi roliga katta e'tibor bergan. O'qituvchi rostgo'y, dono, odil, ozoda kiyinadigan, xushmuomala bo'lishi kerak. Ular oldiga bir qancha talablar ko'yiladi:

- o'qituvchi o'quvchilar bilan muomalada bosiq bo'lishi kerak;
- o'qituvchi o'quvchilar ta'limni qanday o'zlashtirayotganini kuzatib borishi zarur;
- o'qitish jarayonida o'qituvchi har xil usullarni qo'llashi lozim;
- o'quvchilarni o'tilgan mavzu materiallarini takrorlashga majbur qilish orqali

fanga qiziqtirishi kerak;

- har bir fikrni haqiqat bilan tasdiqlanishi, o'quvchilarda hissiyot uyg'otadigan bo'lishi lozim.

Pedagogik texnologiya tushunchasiga bir qancha yetakchi olimlari o'z ta'riflarini bergan. Ulardan: B.L.Farberman «Pedagogik texnologiya – bu o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'z oldiga ta'lim shakllarini samaradorlashtirish vazifasini qo'yuvchi texnik hamda shaxs resurslari va ularning o'zaro aloqasini hisobga olib, bilimlarni yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli metodidir» degan ta'rifni bergan.

Kollejlar ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'qituvchidan katta mahoratni talab qiladi. Pedagogik texnologiya turlarini tanlash – shakllantirilishi ko'zda tutilgan bilim, ish-harakat usullari, shaxsiy fazilatlar, mashg'ulotlarning tashkiliy shakli, qo'llanilayotgan metodlar, vositalar va shu kabi ko'plab omillarga bog'liq. Masalan, o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, o'quv materialiga nisbatan tanqidiy yondoshish malakalarini shakllantirish hamda mahsuldor o'quv bilish faoliyatlarini tashkil etishda integrativ dars, ishchanlik yoki roli o'yinlar, o'quv treninglar, munozara, muhokama, savol-javob, evristik suhbatdan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur vaziyatda ta'lim-tarbiya metodlari qo'yilgan maqsad bilan albatta mutanosib bo'lishi kerak.

Ta'lim jarayonida salmoqli o'rin egallagan muammoli (aqliy hujum) dars, munozarali (ilmiy munozarali va erkin fikrlash) darslari muammoli ta'lim texnologiyasiga misol bo'la oladi. Mazkur darslarning o'ziga xos jihati dars davomida vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarga asoslanadi.

Muammoli ta'lim deyilganda, o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo talabalarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi.

Muammoli ta'limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq:

1. O'quv materialini muammolashtirish;
2. Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish;
3. Ta'lim jarayonini o'yin, mehnat faoliyati bilan uyg'unlashtirish;
4. O'qituvchi tomonidan muammoli metodlardan o'z o'rnida va samarali foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish;
5. Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda talabalarga bayon etish.

Muammoli metodlar muammoli vaziyatlarni vujudga keltirib, talabalarning muammoni hal etish, murakkab savollarga javob topish jarayonida alohida ob'ekt, hodisa va qonunlarni tahlil qilish ko'nikmalari va bilimlarni faollashtirishga asoslangan faol bilish faoliyatini taqozo etadi.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish bo'lgan faktning mavjud bo'lishi;

- vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi.

Muammoli o'qitish jarayonida talabalarning mustaqillik roli reproduktiv o'quv usullariga solishtirib qaraganda ancha samarali bo'ladi. Muammoli o'qitishning maqsadi talabalar bilan ishlash jarayonida ta'lim-tarbiya masalalari, muammo va savollariga javob qidirish, ularni hal etish yo'llari bilan yangi bilimlarni o'zlashtirishni, talabalar o'quv faoliyatida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va hal etish bo'yicha o'qituvchilar ularda qiziqish uyg'ota olishdan iborat.

Muammoli ta'lim bir qancha ijobiy xususiyatlarga ega. U talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Bu esa bugungi axborotlar oqimi davri uchun o'ta muhim. Fikrlash refleksi, ijodkorlikni va qiziqishni rivojlantiradi. O'zlashtirilgan bilimlarni puxta bo'lishiga yordam beradi. Talabalarni faollashtiradi va kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlaydi. Ammo bu ta'limning bir muncha chegaralanganlik tomonlari ham yo'q deb bo'lmaydi. Muammoli ta'limni tashkil etish va o'tkazish bir muncha ko'proq vaqt talab etadi. Barcha mavzularni bu usuldan foydalangan holda tashkil etib bo'lmaydi. Talabalar soni chegaralanadi. O'qituvchi differensial va individual yondashuvni ishlab chiqmasa, ba'zi passiv talabalar chetda qolib ketadi.

Professor N.Azizxo'jaeva muammoli vaziyatning ma'nosini quyidagicha ta'riflagan, ya'ni muammoli vaziyat talabalarga ma'lumotlar, bilimlar bilan yangi dalillar, hodisalar, vaziyatlar orasidagi dialektik qarshiliklar bo'lib, ularni tushunib olish uchun ilgari olgan bilimlarining yetishmasligidir. Bu qarama-qarshiliklar (tushunmovchiliklar) ijodiy bilimlarni o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchi muammoli ta'lim tizimida talabalar o'quv-izlanish faoliyatini shunday tashkil etadiki, ularning diqqati yuzaga kelgan qiyinchilik va kamchiliklarni hal etishga, turli axborotlarni mustaqil tahlil qilishga, yechimini topish, umumlashtirish va xulosalar chiqarishga, olgan bilim va malakalarini keyingi duch keladigan vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan bo'lishi lozim. Demak, buning natijasida talabalarda mustaqil fikr yuritish, bilim olish, yangidan-yangi maqsadlarni qo'yish, yangicha fikrlash yo'llariga o'rganish hamda tafakkurining rivojlanish qobiliyatining shakllanishiga imkon beradi. Talabalar muammoli ta'lim jarayonida o'quv materiallarini muammoli vaziyat sharoitida o'rganishlari, tegishli ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilishlari, berilgan o'quv masalalarini farazlarini oldinga surib, ularni isbot qilish yo'llari bilan yechishlari, ta'lim jarayonini o'zlashtirishga aql bilan harakat qilishlari ularning intellektual faoliyatlarini oshiradi.

Muammoli darslarda o'qituvchining faoliyati, avvalo mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv muammolarini aniqlash, muammoli vaziyatlar tizimini yaratish,

talabalar oldiga o'quv muammolarini yuqori ilmiy va metodik saviyada qo'yish, darsda mazkur o'quv muammolaridan samarali foydalanishga erishish, talabalar faoliyatini muammolarni hal etishga yo'naltirishdan iborat bo'ladi.

Hozirgi zamon muammoli darslarning didaktik maqsadi quyidagilardan iborat:

1. O'quv muammolarini hal etishda talabalar tomonidan avval o'zlashtirgan bilimlarini ijodiy qo'llab, yangi bilimlarni egallash ko'nikmalarini;
2. Bilimlarni ijodiy o'zlashtirish va amalda qo'llash malakalarini;
3. Izlanuvchanligi, qiziqishi, motivlari, mantiqiy tafakkuri, ijodiy faoliyati, aqliy kamoloti, zakovatini rivojlantirishdan iborat.

Shunday qilib, kollejlarning o'qituvchilari pedagogik texnologiyalardan foydalanib ta'lim-tarbiya jarayonini shakllantirishi, darslarni to'g'ri rejalashtirishi, yangi tushunchalar kiritishi, ularning natijalarini baholashga yordam beradi. «Pedagogik texnologiyadan foydalanib, o'quvchilarni o'qitishni jadallashtirish» bugungi kun ta'lim talablariga javob beradi. Muammoli ta'lim talabalar bilim tizimlari va aqliy hamda amaliy faoliyatlarida samarali o'zlashtirishga yordam beradi, o'zlashtirgan yangi bilimlaridan kelajakdagi vaziyatlarda unumli foydalana olishni, ta'lim muammolarini yecha bilish, mustaqil izlanishga o'rgatish, ijodiy tajribaga ega bo'lish va uni rivojlantirish, ta'lim jarayonining vazifalarini tahlil qilish, muammoli ta'limni aniqlash imkoniyatlarini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.N.Azizxo'jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: «O'zbekiston», 2003.
2. S.Yo'ldosheva, M.Xoshimova. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. T.: 2008.
3. Abduquddusov O. O'MKHT o'quv muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolari: metodik qo'llanma. T.: 2002.